

דעות

בהוצאת נאמני תורה ועבודה
ומרכז יעקב הרצוג

גיליון 88 | ניסן-אייר תשע"ט | אפריל-מאי 2019

בית הכנסת הקהילתי, בין בית לעיר

מישאל ציון

לא כל התפילות שוות

עידו פכטר

ילדים וטף על ספסלי התפילה

גילי כ"ץ

חלל פנוי

ברית יעקבי

יהדות בית הכנסת או דת מקדש?

נדב ברמן שיפמן

מקדש
מעט

בתי כנסת

דבר העורך

אמר רב חסדא: לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת. שני פתחים סלקא דעתך? – אלא אימא: שיעור שני פתחים, ואחר כך יתפלל (ברכות ח ע"א).

כדי להתפלל, יש להיכנס שיעור שני פתחים לבית הכנסת. מהם אותם שני פתחים, ומדוע יש להיכנס דרך שניהם? מדוע אין די בכניסה פשוטה לבית הכנסת, דרך פתח אחד? על כך מבאר ומרחיב השולחן ערוך:

יכנס שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל. יש מפרשים ... שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאוי ישיבת בית הכנסת ... ויש מפרשים שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין ... ויש מפרשים שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס, אלא ישא שיעור שני פתחים. ונכון לחוש לכל הפירושים (אורח חיים ז, כ).

מי שיושב על הפתח אינו נכנס פנימה באמת. בין אם הוא חש את ישיבת בית הכנסת כנטל, בין אם המתרחש בחוץ מסיח את דעתו, ובין אם טרם התיישב במקומו ובדעתו כדבעי – כל אלה הם חסרונות של ישיבה על הפתח, וכדברי השולחן ערוך: "נכון לחוש לכל הפירושים". תפילה דורשת להיכנס אליה באמת. להיות חלק, מתוך רצון, ובלי לפזול החוצה.

אך בית הכנסת אינו רק בית תפילה. עניין זה ידוע ואינו חדש. כך היה ככל הנראה כבר בבתי הכנסת המוקדמים ביותר שאנחנו מכירים כיום, בתקופת בית שני; כך היה לאורך ההיסטוריה היהודית כולה; וכך גם היום. בית הכנסת שימש ומשמש כמוקד להתכנסות קהילתית ולאיינטראקציה חברתית, ללימוד תורה, וכמובן גם לתפילה. קל להתייחס לבית הכנסת כאל מקום פונקציונלי שמשמש למטרות הללו, אבל בית הכנסת הוא הרבה יותר מזה. במוסד בית הכנסת טמונים עוד היבטים רבים, כלפי פנים וכלפי חוץ, שעוד מצפים להתגלות.

ואם כדי להתפלל יש להיכנס שיעור שני פתחים, בגליון שבידיכם ביקשנו דווקא לעמוד בין הפתחים, במרחב הלימינלי שבין החוץ לפנים, ומשם לבחון את בית הכנסת עצמו. להביט אל בית הכנסת מבחוץ פנימה, וגם על החוץ מבפנים, ולשאול שאלות מנקודות מבט שעל פי רוב נשארות סמויות מן העין, חומקות מתחת לרדאר.

קריאה מהנה,

אבינעם רוזנק

תוכן העניינים

4 "נקהלו ועמוד על נפשם": בית הכנסת הקהילתי, בין בית לעיר

מישאל ציון

10 לא כל התפילות שוות

עידו פכטר

16 מעבר לסוכריות: ילדים וטף על ספסלי התפילה

גילי כ"ץ

22 בין אדם לחברו בבית הכנסת

שמואל סלוטקי

28 חלל פנוי

ברית יעקבי

32 יהדות בית הכנסת או דת מקדש? הבחירה (עדיין) בידי עם ישראל

נדב ברמן שיפמן

41 הבעיה איננה בליברליזם: תגובה לאבינעם רוזנק

אליעזר מלביאל

47 חינוך מול פילוסופיה: תשובה לאליעזר מלביאל

אבינעם רוזנק

זרקור ליצירה

ד"ר נדב ברמן
שיפמן הוא עמית
פוסט־דוקטורט
בחוג לפילוסופיה
והמרכז ללימודי
יהדות באוניברסיטת
ייל; עבודת הדוקטור
שלו עסקה בזיקות
בין מחשבת ישראל
לפרגמטיזם

יהדות בית הכנסת או דת מקדש? הבחירה (עדיין) בידי עם ישראל

| נדב ברמן שיפמן |

"האם אנו מוכנים להכניס את יהדות בית הכנסת לארון מתים, אבל הפעם לקבורת עולמים, לטובת חידושה של דת מקדש קנאית, הנהנית מרוח גבית של דת המידע, הרואה באדם יצור פגום, והמבקשת לשים קץ לחיי אנוש? האם נבחר בחיים ובאלוהי החיים, או ניכנע למשיחיות פונדמנטליסטית שחוסר סבלנות לקיום אנושי בהווה, ואנטי־מילוליות המצוידת במאכלת, הן הגיונה הפנימי?" יהדות בית הכנסת ודת המקדש צרות זו לזו, ומדובר במלחמת זהות יסודית. אנחנו מוכרחים להכריע

הצדוקיות נהנית בעידן הנוכחי מרוח גבית מפתיעה – 'דת המידע' – ולכן קשה עוד יותר לגרוס ששוחרי המקדש הם מיעוט מבוטל. בסעיף ד אציע שלושה לקחים אקטואליים הנובעים מהטיעון בדבר הניגוד בין יהדות חז"ל לצדוקיות.

א. רקע

ממשלות ישראל האחרונות השקיעו מאמצים ומשאבים רבים בקידום יהדות המקדש.³ בציבור הציוני-דתי ניתן לראות מידה גוברת של לגיטימיות כלפי תפיסה זו, שנחשבה בעבר כקיצונית, כפי שטוענת שרינה חן.⁴ ספק אם מאמר כמו זה שכתב צבי ליפשיץ, "להשתחרר מן הצדוקים" (מקור ראשון, כ"ד אלול תשע"א) היה מפורסם היום. סרט תעודה של רוני קובן על תנועות המקדש,⁵ הנראה יותר כסרט תדמית, מציג לציבור היהודי-ישראלי החילוני את הקמת בית המקדש השלישי כיעד המתבקש של הציונות בעת הזו. נאמני המקדש, מצידם, מתכוונים להקריב קורבן פסח על הר הבית בהקדם האפשרי.⁶

לאור ההיגיון הריכוזי והמלוכני של המקדש, אפשר לחשוש שהקמתו תסכן באופן ישיר את יהדות בית הכנסת. ולראיה, בזמן רפורמת ריכוז הפולחן של המלך יאשיה בזמן בית ראשון (622 לפנה"ס) נותצו הבמות ונשחטו כוהני הבמות (מלכים ב כג). אנו יודעים היטב שהמאמץ להקמת מקדש בעת הזו מלווה בקריאה לביטול שלטון העם (דמוקרטיה) והמרתו במלוכה.

"אלו הקניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה, דיינו." (מן ההגדה של פסח)

"למה הפניתם ערף ליבנה / וחזרתם לכהן לשפך דם על ההר [...] כאלו רבן יוחנן בן זכאי מיתר / [...] איך ירדו ממטרים של ברכה משמים / אם בגיא שוב עולים קרבנות ילדים". (יורם גלילי)¹

"תרגום: אני יהודי חז"לי. יהודי של מלים אני. נרתע מעבודת הפהנים. חושש מהמאכלת שבידם. מתעב את הוית הדם. חרד מקנאותם. [...] אני רך כקנה. אני יהודי חז"לי. מהפרושים. אני יהודי של אנשים. [...] יהודי של מלים. מקדש את החיים." (דודו אסנת)²

סוגיות רבות וחשובות מנסרות בחלל הישראלי, וחלקן קיבל ביטוי בבחירות לכנסת העשרים ואחת. אולם דווקא לנוכח מפלגות שחרתו על דגלן הקמת בית מקדש שלישי, נפקדה מהשיח הציבורי סוגיית המתח היסודי בין יהדות בית הכנסת לבין יהדות המקדש. להלן אבקש לטעון כי ישנם הבדלים מהותיים בין שתי יהדות אלה, וכי ייתכן שהקמת בית מקדש תעבי על יהדות בית הכנסת כפי שאנו מכירים אותה מאז חורבן בית המקדש השני וירידת הצדוקיות, ואף תעמיד בספק את עתידו של עם ישראל כפי שאנו מכירים אותו.

בסעיף א אתן רקע קצר לגבי התעוררות משיחיות המקדש והשאלות הדתיות-מדיניות שהיא מעוררת. לאחר מכן אסקור בסעיף ב כמה הבדלים יסודיים בין יהדות חז"ל, שאנו צאצאיה, לבין יהדות המקדש או הניאור-צדוקיות. בסעיף ג אטען

המהומות בהר הבית. משום מה, כונתה 'אינתיפאדת אל-אקצה' בישראל בשם 'טרור היחידים', ולא 'מהומות המקדש'. חודש תשרי מכונה בהקשר זה בשם 'אוקטובר' ('מהומות אוקטובר') למרות שאינו מצביע על הקשר בין המניע הדתי להפעיל בהר לבין המהומות שאירעו בחודש תשרי (1996, 2000, 2015, 2017, ועוד היד נטויה).⁸ הקמת בית מקדש שלישי בידי שר הביטחון, השר לעניינים אסטרטגיים, שר הדתות, או כולם יחד, יכולה להיות תוצאה של מלחמה אזורית, אך גם עילה לפריצתה.

כפי שניתן לראות בתמונה, אותה צילמתי בניו יורק בצעדת השבעים למדינת ישראל בקיץ תשע"ח, יש מי שקושרים בין הקמת מקדש לבין מלחמה שכזו, בסגנון הדומה יותר לחזונות נוצריים אוונגליסטיים מאשר ליהדות עליה גדלנו.⁹ המקרא המבקר את דוד המלך מתנגד בפירוש לקישור כזה: "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" (דה"א כב, ח).¹⁰ באותו האופן מעיר ר' חזקיה בן מנחם (בעל ה'חזקוני') בפירושו על שמות (לא, ח) כי "לא מצינו בשום כלי שבמשכן שנקרא 'טהור', רק המנורה והשולחן בפרשת אמור, והטעם לפי שלא היה עליהם שום מתן דמים". בתוך כך, אפשר לחשוש מהאופן שבו אנו – החברה הישראלית והעם היהודי – פותחים את תיבת הפנדורה המקדשית. בתוך האובססיה המודרנית התזזיתית ל'שינוי' ול'דבר הבא', אנו שוכחים שיש לנו הרבה לאבד באופיו של עם ישראל כיהדות בית הכנסת, שהיא יהדות בית המדרש והיא יהדות חז"ל. אופיה הפרגמטי מעלה על נס

אם בחסות הניאו-צדוקיות תקים ממשלת ישראל בית מקדש, אפשר לשער שבתי הכנסת והמנהיגות הרבנית העומדת במרכזם לא רק יאבדו את תפקידם הדתי כ'מקדשי מעט', אלא גם יירדפו באופן פעיל, כמי שמאיימים על סמכותו ועל כוחו של המרכז המקדשי היחיד, ולהלן אמנה כמה סיבות מהותיות לחשש זה.

לא אעסוק כאן בשאלה האם מצוות הקורבנות בתורה היו אכן כוונתו המקורית של הקב"ה. אזכיר רק את הקביעה הנחרצת של הנביא ירמיה (ז, כא–כב) כנגד הקורבנות: "פה אמר ה' צבאות אלהי ישראל: עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר. כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה ונבח". מכאן ההבחנה בין 'לוחות ראשונים' שהקורבנות אינם מוזכרים בהם, לבין 'לוחות שניים' שכללו בדיעבד קורבנות ככל הנראה כתגובה לאלילות שהתפרצה בחטא העגל.¹¹ לכן טען הרמב"ם במורה נבוכים (ג, לב) שהקורבנות היו שלב נחות בהתפתחות היהדות, שנבע מהתרבות האלילית בה היו מצויים בני ישראל במצרים. גם למי שיאמר שהרמב"ם שחיבר את משנה תורה אכן הורה על הקמת בית מקדש ב'הלכות בית הבחירה', הרי שקשה להאמין שדעתו של הנשר הגדול הייתה נוחה ממי שכורכים הקמת מקדש בפיטום הציבור הרחב בקטורת הסמים, ולא בהליכה מפוכחת בדרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

תנועת המקדש כבר גבתה מעם ישראל מחיר כבד. רבים בישראל מצויים בהכחשה לגבי התפקיד שיש לנו בעירור

את השיח המילולי והפרשני כדרך הקיום ופתרון הבעיות, ולא את הקרבת הקורבנות ושפיכת הדם.¹¹

ב. יהדות חז"ל מול הצדוקים: ההבדלים הבסיסיים

על הצדוקים בימי בית שני איננו יודעים הרבה. אולם ממה שכן ידוע מפי חז"ל, יוסף בן מתתיהו ומגילות מדבר יהודה,¹² ולאור מחקרי דוד פלוסר,¹³ דניאל שוורץ,¹⁴ איל רגב¹⁵ ואחרים, אפשר להסיק כי ישנם הבדלים יסודיים בין יהדות חז"ל (או ה'פרושים'), לבין דתם של הצדוקים, כוהני בית שני. עוד יותר מכך אנו יודעים על הכיוון היהודי ההומני שבו הלכו חז"ל, שבלעדיו ככל הנראה היה עם ישראל אובד בתהום הנשייה.¹⁶ ככל שעם ישראל יאפשר לאנשי המקדש בהווה לקדם את יעדיהם במדינת ישראל על פי הבנה פונדמנטליסטית של התנ"ך,¹⁷ אפשר להניח שארבעת ההבדלים הבאים בין יהדות חז"ל לדת המקדש יבשרו שינוי (עיוות?) קיצוני בטיב יהדותם של נכדינו:

1. האידיאל האנושי: תלמידי חכמים מול כוהנים; 2. לימוד תורה בית מדרשי לעומת הקרבת קורבנות מקדשית; 3. דמוקרטיה מול דיקטטורה; 4. קדימות המוסר בחז"ל לעומת קדימות הפולחן הצדוקית.

1. האידיאל האנושי: תלמידי חכמים מול כוהנים

האידיאל האנושי של יהדות חז"ל מסומל ביציאתו של רבן יוחנן בן זכאי בשנת 70 לסה"נ מירושלים למודת הקנאות והבריונות, כשהוא מוחבא בארון קבורה, לטובת הובלת 'דרך יבנה' וחכמיה (בבלי גיטין נו ע"א-ע"ב).

מעבודת הקורבנות הכהנית הסיטו חז"ל את המוקד לתפילה כמבע דתי-חברתי: "איזו היא עבודה שהיא בלב? הוי אומר: זו תפלה" (בבלי תענית ב ע"א). באופן דומה, דמות האדם הראוי בחז"ל היא התלמיד חכם שאינו פרוש מהציבור, אלא שומר גם במעמדו הרם על צניעות וסקרנות של תלמיד. במשנה הוריות ג, ח, ניתן לראות את הביקורת של חכמים על תפיסת המעמד השושלתי של הכהן הגדול העובר בתורשה: "כהן קודם ללוו, לוי לישראל, ישראל לממזר [...]". אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ".

2. לימוד תורה בית מדרשי לעומת הקרבת קורבנות מקדשית

בעוד יהדות חז"ל פונה לציבור ומציעה לעסוק בתורה ולדרוש אותה הלכתית ואגדית, הכוהנים שמרו לא רק את העושר לעצמם, אלא גם את הטקסים הדתיים. לעומתם, הנגישה יהדות חז"ל את לימוד התורה בבית המדרש, וגם ביצעה דמוקרטיזציה בטקסים הדתיים. הדוגמה הבולטת ביותר לכך היא התפילה, תפילת הקבע הנהוגה בבתי הכנסת בכל העולם, המאחדת – לצד כל מיני הבדלים וגוונים – בין יהודים מעדות וזרמים שונים.

לצד התפילה, גם לימוד התורה ביהדות חז"ל הוא פעילות

מילולית, בה יש ערך לא רק לשורה התחנונה ולהחלטות אופרטיביות, אלא גם לספקות ולמחלוקת. לעומת זאת, בדת המקדש המתבססת על הצד הכוהני והקורבני בתורה, אין כמעט מילים, כפי שהראה ישראל קנוהל בספרו *מקדש הדממה*.¹⁸ אכן, לנוהג המעשי יש מקום מרכזי ביהדות חז"ל, אך שונה מאוד מזה של יהדות המקדש. גם אם חז"ל לקחו ברצינות את הדיון בתכני עבודת המקדש, כפי שטוענת מירה בלברג,¹⁹ קשה להכחיש את ההבדלים העמוקים בין חז"ל לכוהנים. במובן הזה דיני הקורבנות בתלמוד, בדומה לתפילה, הם מס שפתיים, במובן הרציני ביותר של המילה: "וַיִּשְׁלַח מִן הַפְּרָמִים שְׂפָתֵינוּ". חז"ל הבהירו היטב את סדר העדיפויות: "גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש" (בבלי מגילה טז ע"ב).

3. דמוקרטיה מול דיקטטורה

מדת מקדש המבוססת על היררכיה שושלתית נוקשה, הפך עם ישראל ביהדות חז"ל לעם משפחתי, שבית הכנסת ובית המדרש עומדים במרכזו. יהדות חז"ל עשויה לשמש השראה לדמוקרטיה משגשגת (ולאו דווקא מודל גלוי שבו ריבונות היא מילה גסה, כפי שיהדות חז"ל נתפסת לעיתים). ברמה המקומית יותר, חיי בית הכנסת מבוססים בעיקר על יחסי אנוש, שהאנושיות בטבורם. אין פלא, מאידך, שעיצובו של בית המקדש כמעין קתדרלה הופך את רוב באיו לניצבים סבילים, שפלי קומה. כפי שמתאר זאת משה גלעד ש'חוה' סיור וירטואלי במקדש בקסדת VR: "נדמה לי שבמשך רוב

אפשר לחשוש מהאופן שבו
אנו - החברה הישראלית
והעם היהודי - פותחים את
תיבת הפנדורה המקדשית.
בתוך האובססיה המודרנית
התזזיתית ל'שינוי' ול'דבר
הבא', אנו שוכחים שיש לנו
הרבה לאבד באופיו של עם
ישראל כיהדות בית הכנסת,
שהיא יהדות בית המדרש
והיא יהדות חז"ל. אופיה
הפרגמטי מעלה על נס את
השיח המילולי והפרשני כדרך
הקיום ופתרון הבעיות, ולא את
הקרבת הקורבנות ושפיכת הדם

נחשבים לידע אובייקטיבי מוחלט. בעיני חסידי ה'הדטה' הללו גם בני אדם הם 'דבר' בתוך עולם החפצים. מאידך, מיוחסות לחפצים איכויות אנושיות וכאמור אף 'אלוהיות'. בשונה מכך, הקב"ה לו אנו מייחסים את הפסוק המצוטט בראש סעיף זה ('כִּי נִתְּנִים נִתְּנִים הֵמָּה', במדבר ח, טז), אינו רואה את האדם אשר ברא באופן צר כפי שרואים אותו חסידי ה'הדטה'. לאדם הנברא בצלם אלוהים יש לפי התנ"ך חופש בחירה ופוטנציאל להיטיב.

מאפייני הצדוקיות מטרידים גם בגלל שהם חולקים הרבה מאוד עם 'דת גלובלית' זו, 'דת המידע', שמצידה חולקת הרבה פחות עם יהדות חז"ל. הצדוקיות ודת המידע חולקות תפיסה מטריאליסטית, המלווה בתפיסה מאגית ומיסטית שבהן הנורמטיביות המוסרית ממוסכת ומתווכת. כמו כן, שתיהן אינן רואות את השכל הישר של האדם הפשוט כבעל תפקיד מכונן. זאת בניגוד ליהדות חז"ל, וגם לדמוקרטיה המודרנית, שבהן גם אם האדם אינו מידת כל הדברים,²⁶ הוא עדיין מידה חשובה של חלק ניכר מהדברים.²⁷ שלישיית הצדוקיות ודת המידע ממעיטות בערך השיחה המילולית הבין-אנושית והדתית כמרכיב של האנושיות. ולבסוף, הענף הטרונס-הומני של דת המידע אף כופר במעמדו של האדם בעולם הזה, וטוען כי עליו לפנות את הבמה לרובוטים ולבינה מלאכותית.²⁸ השימוש של תנועות המקדש בקסדות VR הוא דוגמה לאופן שבו משמש חזונון כלי בידי גופים מסחריים, שלחלקם סדר יום טרונס-הומני דיקטטורי מפורש.²⁹ האם לשם כך עלינו להקים מקדש?

גרשם שלום הזהיר כי המשיחיות היהודית האפוקליפטית שאותה עוררה הציונות עלולה לקום על יוצרה: "הארץ היא הר געש. היא מאכסנת את השפה. [...] האם לא תתפרץ באחד הימים העוצמה הדתית הכמוסה בה, נגד דובריה?"³⁰ בהמשך לגישתו של שלום, סבורה רחל אליאור כי האמונה בכוחה של העברית ושל חילוניות דמוקרטית פלורליסטית תספיק לשם הצבת אלטרנטיבה ערכית למשיחיות המקדש.³¹ דא עקא, כיון ששלום דחק את יהדות חז"ל מהתודעה היהודית החילונית בישראל, תוך שסבר שמשיחיות אפוקליפטית היא ברירת

הסרט התבוננתי מעלה. המקדש נראה לי גבוה מאוד, עצום".²⁰ הדבר אינו מפתיע, לנוכח האופי ה'קתולי' של המקדש. כפי שמעירה רוחמה וייס, "בניגוד לבית הכנסת, [בבית המקדש] אי אפשר להסתדר בלי מתווך. הציבור לא יכול להקריב את קורבנותיו ללא הכהנים".²¹ באופן תמוה, בעידן בו ממשלת ישראל מפריטה ברוח פרוטסטנטית כל חלקה טובה, היא מנסה להפיח חיים ביהדות המקדש – הממסד היהודי הקתולי ביותר.

4. קדימות המוסר אצל חז"ל לעומת קדימות הפולחן אצל הצדוקים

בעוד בחז"ל אנו מוצאים נומינליזם שבו שיקולים ערכיים משפיעים על הכרעות הלכתיות,²² הרי שבמטריאליזם הצדוקי אין דגש על ממשויות שמעבר לכאן ועכשיו,²³ ולשיקולים מוסריים יש מקום משני. לכן הצדוקיות דווקא עולה בקנה אחד עם חילון רדיקלי, שכן הקדושה מרוכזת בבית המקדש. מנגד, דווקא ביהדות חז"ל יש ביזור של הקדושה תוך תביעה לשיפור מוסרי מקיף. הרב אליעזר ברקוביץ היטיב להבחין עוד בשנת 1959 כי הנהייה להקמת מקדש אינה בהכרח תולדה של דתיות גוברת, אלא של חילון ומטריאליזם, המגבילים את הקדושה למקומות מסוימים בלבד.²⁴ לנטייה הנומינליסטית ביהדות חז"ל יש קשר עמוק גם לטיבו של הקיום בתפוצות. לדעת דניאל שוורץ, הדבר עומד בניגוד לתפיסה האוטוכטונית לפיה העם 'נולד' מן האדמה עליה הוא יושב.²⁵ היסוד ההבנייתי הוא גם שורש חשיבות החינוך בחז"ל, בעוד אצל הצדוקים הגוף והחומר מגדירים את גבולות הזהות.

ג. "כי נתנים נתנים הֵמָּה"? יהדות חז"ל, צדוקיות ו'דת המידע'

יש שיאמרו: איזה כוח יש לצדוקיות? ובכן, מעבר לעליית תנועות המקדש בישראל, זוכה הצדוקיות בעת הזו לרוח גבית מהדת החזקה ביותר בעולם, אותה מכנה יובל נח הררי בספרו ההיסטוריה של המחר בשם 'דת המידע' (או Dataism). 'דת המידע' מעריכה ואף מאליהה נתונים (data), באשר הם

הקודמות שהמקדש הפך במהרה ל'אפליקציה' ולציר עוקף-זולת, "לאמר היכל ה' היכל ה' ה'ה" (ירמיה ז, ד). על כך מעיד גם הלקח העמוק שלימדונו חז"ל: "עברות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, שבינו לבין חברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו" (משנה יומא ח, ז).

נושא קריטי נוסף הוא הקשר בין מקדש ומלוכה: האם על רקע הפוטנציאל הדיקטטורי העמוק המצוי במודרניזם,³⁵ יהיה מי שיאזן את המלך? למי שסבורים שיעמדו לעם ישראל האיזונים והבלמים של סנהדרין שתוקם, ראוי להזכיר שמוסד זה היה ככלות הכול המצאה של יהדות חז"ל: הסנהדרין מטילה מגבלות על ה'משילות' של המלך ומצמצמת את סמכותו ל'מלך אביון' האמון בעיקר על יחסי חוץ (משנה סנהדרין, פרק ב).³⁶ קשה לחשוב על רודן מודרני שיסגל את עצמו כך, בהינתן היכולות הטכנולוגיות העצומות הקיימות כיום והפיתוי הדיקטטורי הטמון בהן.³⁷

לסיכום, ניתן להציע שלושה לקחים עיקריים: היסטוריוסופי, חברתי-רעיוני ודתי. ראשית, יש לקחת ברצינות את התעוררות הצדוקיות. אולם אל לנו להניח שההיסטוריה דטרמיניסטית וכי דבר אינו נתון בידנו. אמירה כמו זו של מנחם בן-ישר, מותיקי אנשי המקדש, שטען כי "כל מה שנעשה בהר צריך להתבצע בשם עם ישראל כולו",³⁸ מראה כי העמדה של כל אחד ואחת מאיתנו היא חשובה לגבי השאלה הכללית, המצטברת: מהי דעת עם ישראל לגבי הקמת מקדש? ראוי גם שנחשוב ונשוחח על כך. ראוי גם לקחת ברצינות את הביטוי המתון 'ראשית צמיחת גאולתנו'. בעת

הזו, דווקא מי שאינם מכירים תודה לקב"ה על הטוב שיש לנו בישראל, בונים מקפצה טובה למי שטוענים שאין לנו כלום כל עוד לא הוקם מקדש.

שנית, מנקודת המבט הפרגמטית של יהדות חז"ל, הדיכוטומיה הדתה/חילון היא בלתי פרגמטית ומעודדת הקצנה דתית וחילונית, ואת מסמוס המרכז השפוי לטובת מגזור מתקצן. מוטב במקום זאת להתמקד בערכים האנושיים המשותפים, ובמאבק על-מגזרי משותף כנגד גילויי אלימות דה-הומניזם המצויים בפוליטיקה, במדיה ובשיח הצבאי.³⁹ מי

המחדל ("ילדינו שוב אין להם שפה אחרת", שם), הוא לא הותיר בידי רוב החילונים – ואולי גם בידי רבים מאחיהם הדתיים – כלים לחשוב על המשיחיות באופן פרגמטי ונטורליסטי.³² ייתכן אף שלגרסתו הקיצונית של הפלורליזם יש חלק פעיל בעליית הפונדמנטליזם בעת הזו.³³ דרושים אפוא הדגשה של ערכי יהדות חז"ל אותה דחק שלום, כמו גם דיון לגבי מה אנו עלולים לאבד אם נוותר על יהדות בית הכנסת. האם החילונים הפרו-מסורתיים בישראל (שהם הרוב היהודי בה) אכן מעדיפים דיקטטורה צדוקית אבסולוטיסטית על פני יהדות בית הכנסת הפרגמטית? אין צורך להמציא את הגלגל: אפשרות חילונית פרו-מסורתית המצדדת ביהדות חז"ל מצויה בהקשר הספרדי-מזרחי למשל אצל מאיר בוזגלו, ובהקשר החילוני אצל רות קלדרון ודב אלבוים.

ד. הרהורי סיכום

אם דרך אמצע פרגמטית היא המבוקשת, ראוי להכיר בכך שאין טעם להכחיש את הממדים הדתיים בתרבות האנושית. כמו כן, 'דת' אינה מושג מונוליתי. שכן לצד מכנה מוסרי משותף ניכר בין הדתות השונות, ישנם הבדלים ביניהן. זאת בשונה מעמדתו הטהרנית של 'הפורום החילוני', המקבילה לטהרנות חרדית הדורשת 'קודש בלי חול'. כמו כן, בתוך היהדות ישנם קולות שונים, כמו יהדות חז"ל ודת המקדש הנדונות כאן. לכן, כאשר מבקשים לחוקק בישראל חיטוט בתיקים של אנשים הנכנסים לבתי חולים בפסח כדי לוודא שאין בהם חמץ, אין זו 'הדתה' כללית, אלא קידום של כיוון פונדמנטליסטי ולכאורה

אנטי-חז"לי, בתוך היהדות.³⁴ מטעם זה, מי שמתעלמים מההבדלים בין הדתות ובתוכן, מרדדים את השיח ומונעים מהקולות היהודיים הפרגמטיים להישמע ובכך מעודדים הקצנה.

למי שיבחר שלא להליט את פניו בקסדות VR או בעננת קטורת, ראוי לשאול: מיהם המוסמכים להחליט ולהורות על הקמת מקדש? האם מותר לממשלת ישראל לפעול בניגוד לדעת רוב העם היהודי? ואולי חשוב מכל: האם הקמת מקדש בכלל תשביע את רצון הקב"ה? אנו יודעים משתי הפעמים

שמבין שהיה צורך חברתי ממשי בחקיקת חוק 'לא תעמד על דם רעך' (1992) של חנן פורת, למשל, יתקשה מאוד לאמץ את השיח הדיכטומי של הפורום החילוני. במקום זאת, יש להתנגד להקצנה הדתית ולבטיחה, לא לדת ודתיות באשר הן.

ולבסוף, עלינו לשמור על קשר אכפתי וביקורתי בין ענפי יהדות בית הכנסת ההלכתית, שבלעדיה לא יהיה קיום ליהדות חז"ל. יש לומר באומץ שגם על יהדות בית הכנסת האמריקאית, בייחוד זו הקונסרבטיבית והרפורמית, להכיר בכך שיינתן שמה שמועיל לארצות הברית כדמוקרטיה נוצרית פרוטסטנטית אינו בהכרח מועיל לישראל כמדינת היהודים.⁴⁰ כך למשל, בגדה המזרחית של הים התיכון אין די מקום לאכלס את כלל אנשי העולם, ולכן יש לכבד את ההכרעה הפרגמטית של הרוב היהודי הישראלי להכיר בנחיצותו של הממד היהודי הדתי בחוקי השבות והגירור (באיזה אופן בדיוק – על כך צריך להתקיים דיון בין

כלל ענפי העם היהודי). חרף הקו של חלק משרי ממשלת ישראל הקודמת להשתקת השיח הביין-יהודי והבין-אנושי (למשל גלעד ארדן שהקים את האגף לתודעת המונים' השנוי במחלוקת), ענפי יהדות בית הכנסת צריכים לחזק את שיתוף הפעולה ואת

הדיאלוג הביין-יהודי בין ישראל והתפוצות ובתוכן. כך למשל, עשויות 'נשות הכותל' למצוא שבמסגרת שיח פרגמטי, עשויים דוקא החרדים – שרבים מהם פוקדים את הכותל המשותף כדי לחגוג כמשפחה את בר המצוה – להיות שותפים להתנגדות למשיחיות המקדשית.⁴¹ אם הקמת מקדש אכן עלולה לגרור יחס עוין של ממשלת ישראל כלפי יהדות בית הכנסת בישראל ובתפוצות, האם אין לרפורמים ולקונסרבטיבים עניין לשתף פעולה עם יהודים חרדים לשם חיזוק יהדות בית הכנסת לענפיה?

בסופו של דבר, השאלה היא האם אנו מוכנים להכניס את יהדות בית הכנסת (ורבי"ז) לארון מתיים, אבל הפעם לקבורת עולמים,⁴² לטובת חידושה של דת מקדש קנאית, הנהנית מרוח גבית של דת המידע, הרואה באדם יצור פגום, והמבקשת לשים קץ לחיי אנוש. האם נבחר בחיים ובאלוהי החיים, או ניכנע למשיחיות פונדמנטליסטית שחוסר סבלנות לקיום אנושי בהווה, ואנטי-מילוליות המצוידת במאכלת, הן הגיונה הפנימי? הבחירה (עדיין) בידינו.

.....

אם הקמת מקדש אכן עלולה לגרור יחס עוין של ממשלת ישראל כלפי יהדות בית הכנסת בישראל ובתפוצות, האם אין לרפורמים ולקונסרבטיבים עניין לשתף פעולה עם יהודים חרדים לשם חיזוק יהדות בית הכנסת לענפיה?

.....

הערות

- 1 פורסם במשיב הרוח סב (תשע"ח), עמ' 62. לזכותו של ארנון סגל, ממצדדי הקמת המקדש, יש לזקוף את הצגת שירו הנוקב של גילי במדורו במקור ראשון (ו' סיון תשע"ח).
- 2 השיר פורסם בדף הפייסבוק של בית המדרש 'קולות'.
- 3 ראו י' באר, קשר מסוכן: דינאמיקת ההתעצמות של תנועות המקדש בישראל ומשמעותיותה, עריכה: ת' פרסיקו, ירושלים 2013.
- 4 ראו ספרה 'במהרה בימינו...': תמורות ביחסו של הציבור הדתי-לאומי להר הבית, באר שבע תשע"ח.
- 5 "יוצאים מן הכלל", פרק 1 (זמין באתר יוטיוב).
- 6 ראו א' סגל, "הראשון לזהות: תרגולי קורבן הפסח מתקרבים להר הבית" (מקור ראשון, יז ניסן תשע"ח).
- 7 ראו שמות רבה מו, א, וכן מאמרי "מה בין דת למוסר?", בתוך: רצה בדבריהם, עורכים: מ' דסברג וב' דסברג, ישראל 2016, עמ' 125-130.
- 8 ש' ברקוביץ, "האינתיפאדה השלישית – גורמים, מאיצים ופתרונות",

- 9 באתר המכון הישראלי לדמוקרטיה (14.10.2015).
- 10 כפי שמעיר תומר פרסיקו, ראו רשימתו "טראמפ וירושלים – האוונגליסטים חוגגים ומצפים לקץ", באתר מינים (10.12.2017).
- 11 באותו הכיוון פסעו רות קלדרון, דב אלבוים, אריאל פיקאר, ורני יגר שפרסמו בשנת תשע"ז עצומה בשם "לא יבנה מקדש על הר הבית מתוך שפיכות דמים" (https://www.atzuma.co.il/shalomalhar).
- 12 ראו מ' הלברטל, מהפכות פרשניות בהתהוותן, ירושלים תשנ"ז; וכן ד' ברזיס, בין קנאות לחסד, רמת גן תשע"ה.
- 13 ראו למשל קדמוניות היהודים, מיוונית: א' שליט, תל אביב 1985, עמ' 282.
- 14 כתות בימי בית שני: צדוקים, פרושים ואיסיים, תל אביב תשמ"ה.
- 15 "בין חכמים וכוהנים בימי בית שני", בתוך: מגוון דעות והשקפות בתרבות ישראל, עורך: ד' כרם, ירושלים תשנ"ב, עמ' 36-79.

- 15 הצדוקים והלכתם, ירושלים תשס"ה.
- 16 ראו למשל א' אדרת, *מחורבן לתקומה*, ירושלים תש"ן.
- 17 ראו ספרו של מוטי ענברי, *פונדמנטליזם יהודי והר הבית*, ירושלים תשס"ח.
- 18 ירושלים תשנ"ג.
- 19 ראו מאמרה "שובה של יהדות הבשר והדם" (הזמן הזה, ספטמבר 2018). אכן, יהדות חז"ל הייתה קשובה לבשר, כלומר לגוף ולגופניות (וראו ספרו של דניאל בויארין, *הבשר שברוח*). אך יהדות חז"ל – כמו התנ"ך – שחרה חיים ולא התמכרה לקילוח הדם כמבע הדתי הגובר על שאר המחויבויות.
- 20 "ענף התיירות הנפיץ ביותר במזרח התיכון: תיירות בית המקדש" (הארץ, 20.10.2016).
- 21 ראו טורה של וייס, "הפריווילגיות של הכהנים: כך נולדו יחסי הון-שלטון" (Ynet, 23.3.2019).
- 22 כפי שהראו יוחנן סילמן, "היקבעויות הלכתיות בין נומינאליזם וריאליזם: עיונים בפילוסופיה של ההלכה" דיני ישראל יב (התשד"ם – התשמ"ה), עמ' רמט-רסו; ואחרים. הנומינאליזם ההלכתי בא לידי ביטוי למשל במשנה ידיים ד, ו.
- 23 ראו טענת חז"ל באבות דרבי נתן, פרק ה, לפיה הצדוקים כופרים בהישארות הנפש.
- 24 E. Berkovits, "From the Temple to the Synagogue and Back", *Judaism* 8, no. 4 (1959), pp. 303-331
- 25 כך דברי שוורץ: "הגולה עצמה הנה, למעשה, חוויה נומינליסטית. אם בארץ ישראל יהודי הוא יהודי לפי הטבע (ובוודאי שהיה כך בימי הבית השני, כאשר נקרא המקום "יהודה"), יהודי בגולה הוא יהודי שלא לפי הטבע. [...] אם כוהנים הם יצירי לידה, חכמים הם יצירי חינוך" ("מקל וחומר לגורה שווה – על ריאליזם ונומינאליזם, טבע וגלות", דיני ישראל ל [תשע"ה], עמ' 139-154, הציטוט מעמ' 154). במובן זה, קשה לראות את היהדות הצדוקית כנופלת תחת ההגדרה 'יהדות' (*Judaism*), ואכמ"ל.
- 26 כגרסת פרוטגורס היווני.
- 27 ראו למשל י' שורק, *הברית הישראלית*, תל אביב 2015.
- 28 הדובר הבולט של עמדה זו הוא ריי קורצווייל, בספרו *הסינגולריות מתקרבת*, תרגום: ע' לוטם, תל אביב 2012.
- 29 ראו רשימתי 'הכותל הקרטזיאני' באתר לשון אחרת (28.10.2016).
- 30 מכתב לפרנץ רוזנצווייג, "הצהרת אמונים לשפה שלנו" (תרגום א' הוס), בתוך ג' שלום, *עוד דבר, ב, עורך א' שפירא*, תל-אביב תש"ן, עמ' 59-60.
- 31 ראו למשל מאמרה "השפה העברית המשקפת את השסעים המאפיינים את המפגש המתוח של יהודים בני דורנו היא-היא המכנה המשותף היחיד בין תושבי ישראל", *כיוונים חדשים* 31 (תשע"ה), עמ' 181-207.
- 32 ראו ד' שוורץ, *הרעיון המשיחי בהגות היהודית בימי הביניים*, רמת גן תשנ"ז, עמ' 46-90.
- 33 ראו מ' פרידמן, 'מודל השוק וההקצנה הדתית', *בחבלי מסורת ותמורה*, עורך: מ' כהנא, רחובות 1990, עמ' 262-277.
- 34 ש' ברודי, 'חוק החמץ לא יכול להשיג מטרות דתיות', *בפרט ובכלל* 3 (תשע"ח), עמ' 37-53.
- 35 ראו ח' ארנדט, *יסודות הטוטליטריות*, מאנגלית: ע' זרטל, תל אביב 2009.
- 36 השוו' לורברבוים, *מלך אביון*, רמת גן 2009.
- 37 ראו Y. Noah Harari, "Why Technology Favors Tyranny", *The Atlantic*, October 2018
- 38 <http://www.templeheritage.com> הראיון מופיע באתר 'קרן מורשת הר הבית והמקדש':
- 39 ראו למשל י' שטבון, 'עגל הזהב' (ערוץ 7, י"ג כסלו תשע"ז), המבקק את 'קבלת הפנים' לה זכה מטוס ה'אדיר'. לטענה בדבר המאבק באלילות כתשתית לשיתוף פעולה אזרחי, ראו J. Cohen, "Deliberation, Tradition, and the Problem of Incommensurability: Philosophical Reflections on Curriculum Decision Making", *Educational Theory* 49, no. 1 (1999), pp. 71-89.
- 40 ראו למשל המאמרים בקובץ *Minority Faiths and the American Protestant Mainstream*, ed. J. D. Sarna, Chicago 1998.
- 41 ראו למשל י' בלנגה, "זה לא הזמן לבנות את בית המקדש בעצמנו", *כיכר השבת* (כ"ח חשוון תשע"ז).
- 42 או עד שיטמא ישו את בית המקדש ויחריבהו, על פי תסריט אוונגליסטי רווח.